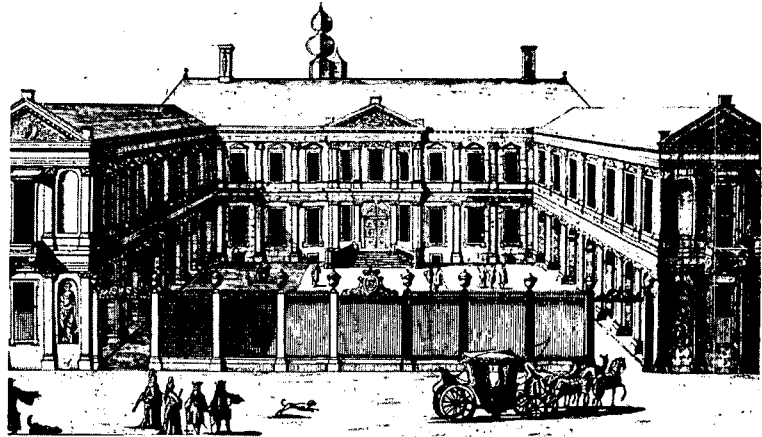
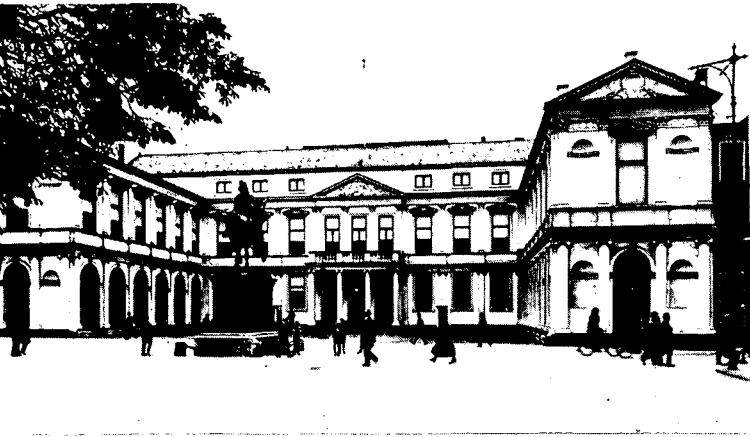

Reactie Heemschut op 'Kritiekennota'

LEG RESTAURATIETHEORIE IN AANTAL UITGANGSPUNTEN VAST EN
VERBETER OVERLEGSITUATIE

De vorige Staatssecretaris van CRM verzocht een kring van direct betrokkenen om commentaar te leveren op de nota 'Antwoord van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg op enige recentelijk gepubliceerde bezwaren tegen het huidige rijksmonumentenbeleid'.

In de aanbiedingsbrief bij deze nota stelt deze, dat er kennelijk iets schort aan de communicatie met de bij restauraties direct betrokkenen en met hen die in het algemeen belangstelling hebben voor de monumentenzorg. Een betere 'verklaring' van beleid en van omstandigheden zou ertoe kunnen bijdragen dat misverstanden en onbegrip wederzijds zouden kunnen verminderen, reden waarom wij werden uitgenodigd op de nota van de rijkscommissie commentaar te leveren.

Deze nota bevat:

- een schets van de bevoegdheden van de overheid ten aanzien van de beoordeling van restauratieplannen en subsidieverlening;
 - de hoofdpunten van de bestaande kritiek op het huidige monumentenbeleid, zoals die uit verschillende publicaties naar voren kwam;
 - vervolgens een beginselverklaring van de Rijkscommissie ten aanzien van de juiste restauratie-aanpak en tenslotte
 - hierop gebaseerde conclusies ten aanzien van die kritiek, c.q. weerlegging daarvan.
- Na uitvoerig intern beraad heeft Heemschut met een uitgebreid schriftelijk commentaar - waarin een aantal kritische kanttekeningen - gereageerd. Het is inderdaad van het grootste belang, dat de voor het monumentenbeleid verantwoordelijke bewindsman er zo goed mogelijk van op de hoogte is hoe men in vakkringen - dus ook in onze kring - het rijksbeleid beoordeelt.
- Opmerkelijk is dat een ongebruikelijke procedure gevolgd wordt. De bewindsman wil zich blijkbaar geen oordeel vormen over ge-

Paleis Noordeinde, Oude Hof, 's-Gravenhage. Drie fasen: 19e eeuwse uiterlijk - 18e eeuwse gravure - toestand na 1966. De drie afbeeldingen tonen hoe een bouwwerk in de loop van de geschiedenis kan veranderen. Het resultaat van de restauratie op de meest rechtse afbeelding die uitgang van het terugbrengen van de 'oorspronkelijke staat' roept thans meer kritiek op dan in de zestiger jaren. Men zou het thans meer verantwoord vinden de 19e eeuwse bestaande gedaante te respecteren.

noemde nota, het advies van zijn adviseurs, voordat hij de reacties hierop uit de 'monumentenwereld' heeft vernomen. Diezelfde monumentenwereld waaruit veel van de kritiek kwam waarop met deze nota werd gereageerd. Hij beschikt als het ware al over woord en wederwoord, maar acht verdere communicatie onontbeerlijk.

Het eigenlijke zwaartepunt van de nota - wat is nu restaureren en welke uitgangspunten dienen daarbij te worden gehanteerd? - is ook één van de belangrijkste bemoeienissen van het monumentenbeleid en vraagt om een zo zorgvuldig mogelijke begripsbepaling, die van tijd tot tijd kritisch bezien dient te worden en - indien wenselijk - bijgesteld. De meningen hierover lopen nu te zeer uiteen en niet alleen, zoals vaak gedacht wordt, tussen de mensen in het 'veld' en de - te dogmatisch en theoretisch geachte - overheid, maar ook tussen de betrokken specialisten onderling en tussen de verschillende geleidingen van monumentenzorgers.

GESPREK

Inmiddels heeft de rijkscommissie de aanzet

van het Ministerie opgepakt en gesprekken gehouden met degenen die op zijn stuk gereageerd hebben. Op 2 november jl. vond het gesprek plaats tussen een delegatie van Heemschut en de leden van de rijkscommissie voor de monumentenzorg drs. S. van Tuinen, prof. dr. C. J. A. C. Peeters en ir. L. C. Röling, dat wij als een zeer constructieve gedachtenwisseling hebben ervaren. Op grond van de reacties en de gesprekken zal de nota worden bijgesteld, zo is ons verzekerd. Hopelijk blijkt, dat door verduidelijking van de standpunten er meer overeenstemming wordt bereikt dan mogelijk gedacht werd ten tijde van de vloedgolf van kritiek die het rijksbeleid de afgelopen jaren heeft weten te oogsten. Ten aanzien van zoiets cruciaals als de wijze waarop het

bouwkundige monument gerestaureerd dient te worden, moeten - zeker als we denken aan de op handen zijnde decentralisatie van de monumentenzorg - duidelijke en van de verscheidene partijen ook geaccepteerde richtlijnen komen.

Grote categorieën belangstellenden en direct belanghebbenden zoals de monumenteigenaars/-gebruikers/-bewoners hebben tot nu toe niet aan de discussie meegedaan. Heemschut onderstreepte daarom in zijn reactie ook het belang van de particulier die een gebouw wil restaureren.

Gezien het belang dat wij aan de zogenaamde kritiekennota hechten, gaan we op de volgende bladzijden hierop uitvoerig in.

Van onze reactie nemen wij hier vooral onze kritiek op, hetgeen misschien versluiert dat wij het met de zienswijze van de rijkscommissie in principe eens zijn.

SAMENVATTING VAN DE NOTA: ANTWOORD VAN DE RIJKSCOMMISSIE VOOR DE MONUMENTENZORG OP ENIGE RECENTELIJK GEPUBLICEERDE BEZWAREN TEGEN HET HUIDIGE RIJKSMONUMENTENBELEID

Hoofdstuk I bevat een beknopte beschrijving van de bevoegdheden van de overheid op het gebied van de beoordeling van restauratieplannen en subsidieverlening, die wij hier buiten beschouwing laten.

De kritiek die de rijkscommissie uit de publicaties destilleerde condenseert zij in hoofdstuk II zelf als volgt tot zes - onderling niet

samenhangende – hoofdthema's:

1. Het rijksbeleid inzake monumentenrestauratie is ten onrechte onder de invloed geraakt van een doctrinaire restauratie-opvatting die gekenmerkt wordt door het streven *alle bouwsporen* – ongeacht hun architectonische kwaliteit – te willen *handhaven* en door het verwerpen van herbouwplannen van gesloopte huizen of onderdelen daarvan met behulp van historische gegevens.

2. De overheid verdeelt haar budget ten behoeve van restauraties op een onjuiste wijze: *er vloeit, relatief gezien, teveel geld naar restauraties van enkele grote objecten*, zodat voor het herstel van woonbuurten weinig middelen meer over zijn.

3. Het *onderhoud van monumenten zou verbeterd moeten worden* door het ontwerpen

schappelijk draagvlak verkleind wordt en zij geen rol van betekenis kan vervullen in de nieuwe ontwikkelingen op het gebied van de stadsvernieuwing.

6. *De Rijksdienst laat aanvragers van vergunningen ex artikel 14 en van subsidies vaak te lang in onzekerheid*, hetgeen een negatieve invloed heeft op de voortgang en beheersbaarheid van de werkzaamheden.

In hoofdstuk III 'Uitgangspunten bij de beoordeling van restauratieplannen' wordt een uiteenzetting gegeven over de wezenlijke waarde van een monument zoals de rijkscommissie die ziet en die de overheid haars inziens dient te beschermen, dus waaruit de 'opdracht' hoe de restauratie dient te geschieden vanzelf voortvloeit. Wij zijn van

'Gedurende de laatste decennia is het aantal restauraties sterk gestegen. Monumenten zijn meer in de belangstelling gekomen en de restauratie ervan werd bevorderd door van overheidswege verstrekte subsidies.

Omdat de beschikbare subsidiegelden vooral vloeiden naar de meest verwaarloosde gebouwen, die alleen nog gered konden worden door een totale restauratie, en minder in de vorm van onderhoudssubsidies naar de gebouwen die niet direct gevaar liepen, is bij vele monumentbezitters de neiging ontstaan de noodzakelijke onderhoudswerkzaamheden op te schorten in afwachting van de subsidie voor een totale restauratie. Gedurende elke totale restauratie worden allerlei bouwsporen ontdekt die licht kunnen werpen op een vroegere toestand van het gebouw.

Prinseneiland 75, Amsterdam, verantwoorde reconstructie. De bebouwing van het Prinseneiland bestaat voor een groot deel uit monumentale pakhuizen, alle uit dezelfde periode, een stedenbouwkundige context die deze reconstructie 'dicteert'.

van een subsidie-regeling, door een strenge toepassing van de wetsartikelen die aantasting van beschermde monumenten verbieden en door te lagere overheden te activeren tot een eigen beleid op dit gebied.

4. *De Rijksdienst voor de monumentenzorg treedt bureaucratisch en dirigistisch op bij de behandeling van restauratie- of verbouwingsaanvragen.* Het gevolg hiervan is een toenemende onvrede met het rijksmonumentenbeleid bij eigenaars van monumenten en bij restauratie-architecten, wier inbreng en creativiteit onderdrukt worden.

5. *De monumentenzorg isoleert zichzelf als een elitaire groep*, waardoor haar maat-

mening dit uitvoerige hoofdstuk het beste weer te geven door het opnemen van enige representatieve passages met summier commentaar:

'De procedure van de beoordeling van restauratie-plannen is vrij duidelijk, het principiële uitgangspunt (of het ontbreken daarvan) lang niet altijd. Maar de algemene lijn is toch conserverend herstel, consolideren en alleen verrichten wat nodig is voor de instandhouding, stopzetting van degradatie, voor de revalidatie en de gebruiksbestemming. Dit streven botst echter niet zelden met naar reconstructie, vrije individuele creatie, toepassing van een toevallige architectuurtheorie en -interpretatie en naar wijziging van méér dan voor de bestemming noodzakelijk, uitgaande verlangens van opdrachtgever en/of particulier architect en aannemer.'

Gecombineerd met geschiedkundige bronnen en oude afbeeldingen, doen deze vondsten bij de eigenaar en zijn restauratie-architect soms de wens ontstaan die vroegere toestand te reconstrueren.

Na afloop van de restauratie is dan een gebouw tot stand gekomen dat in essentie afwijkt van de toestand waarin zich het gebouw vóór de restauratie bevond. Het beschermde monument werd vervangen door een gebouw dat een beeld tracht op te roepen van een oudere situatie. Het nieuwe gebouw is tot stand gekomen nadat de overblijfselen uit een periode van een zogenaamde culturele armoede – de jongere geschiedenis meestal – eruit verwijderd zijn en nadat de herinneringen aan perioden van zogenaamde culturele bloei erin versterkt of eraan opgedrongen zijn. Dit soort restauraties, meestal voortgekomen uit een grote belangstelling voor het verleden, komt gemakkelijk in con-

flict met een nuchtere, naar objectieve maatstaven strevende toepassing van de Monumentenwet.

De wet beschermt monumenten vanwege de waarden die aanwezig zijn, niet vanwege waarden die alsnog gecreëerd moeten worden.'

De hier geciteerde uitgangspunten en de daarop gebaseerde gevolgtrekkingen zijn niet nieuw, zoals blijkt uit het Charter van Venetië van 1964 en de 'Aanbeveling (...) van de 19de zitting van de Algemene Vergadering van de Unesco (1976).

Ook Nederland heeft een lange traditie van een zorgvuldige behandeling van het historisch waardevolle materiaal: 'De strekking der herstellingswerken moet niet zijn de volledige herbouw van een vroegeren toestand,

len van behoorlijk bestuur eisen dat een weigering van een vergunning op redelijke wijze gemotiveerd wordt. De motieven voor een weigering zijn gemakkelijk te vinden wanneer het gaat om een evidente aantasting van het monument, maar moeilijker aanwijsbaar wanneer er sprake is van een historische vervalsing bij een restauratie. Met *historische vervalsing* wordt hier bedoeld elke wijziging van of toevoeging aan een monument, die de zichtbare historische ontwikkeling ervan omkeert of misvormt. Het omvormen van een monument met het doel een oudere verschijningsvorm dan de bestaande op te roepen, bevat een element van bedrog. Het restaureren in de zin van herbouwen van vroegere architectonische concepties onder vernietiging van de bijdragen uit andere historische

tauraties hecht bij het herstel en wijziging van een bouwwerk terecht grote waarde aan het bewaren van bouwsporen uit alle tijdperken van zijn wordings- en wijzigingsgeschiedenis als even zo veel betekenislagen die het gebouw zijn historische dimensie en veelheid van belevingswaarden geven. Wijzigingen ter wille van een goed gebruik worden eerder toelaatbaar geacht dan ter wille van een stijlzuivering.

Minder gemakkelijk dan vroeger worden die sporen als ontsierend of minderwaardig prijsgegeven aan afbraak of een andere als verfraaiing bedoelde ingreep. Bouwsporen als aanwijzingen in het gebouw voor zijn vroegere toestand worden al lang niet meer als verplichting tot reconstructie gezien, zo min als oude afbeeldingen. Van het rijksbe-

Twee foto's van de Lange Leidsedwardsstraat te Amsterdam vóór en na de restauratie. Bij de restauratie van nr 146 werd besloten de tweeling nrs 144-146 te herstellen door de latere top en gevelindeling terug te brengen in overeenstemming met buurman nr 144. Verantwoord herstel om tot een aaneengesloten gave gevelwand te komen. Zie pag. 13 (foto's Gem. bureau Monumentenzorg, Amsterdam)

perioden, kan het uit verschillende historische betekenislagen opgebouwde beeld van het monument vervalsen door er een statisch, historisch ongedifferentieerd beeld voor in de plaats te stellen: een monument als een perfecte maquette, maar met een gereduceerde geschiedenis. Een monument is niet alleen een architectonische schepping, maar ook drager van de overblijfselen van de geschiedenis der bewoning, van het gebruik, van de smaak of meer in het algemeen van een cultuur.

De eigenaar van een beschermd monument heeft de vrijheid zijn eigendom te gebruiken op een wijze die hij zelf verkiest, maar is hierin wat betreft de Monumentenwet in één opzicht beperkt: de waarde die deze wet aan zijn eigendom hecht mag in principe niet aangetast worden, want die waarde is een algemeen belang.'

Hoofdstuk IV bevat – tenminste voor zover de in hoofdstuk III weergegeven uitgangspunten ten aanzien van historische waarde en de daarbij behorende restauratieaanpak daartoe een aanzet kunnen geven – antwoorden op de zes hoofdpunten van de bestaande kritiek (zie de hierboven weergegeven samenvatting van hoofdstuk II).

Wij nemen hieruit – puntsgewijs – het volgende op:

1. Het rijksbeleid inzake monumentenres-

leid mag geen steun verwacht worden aan de reconstructie van geheel verdwenen gebouwen.

2. In de verdeling van de restauratiesubsidies is al lang een kentering gaande in de richting van grotere steun aan het herstel van de bescheiden woonhuismonumenten. Tot de erkenning van de wenselijkheid daarvan staan de thans beschikbare geldmiddelen echter nog lang niet in de juiste verhouding, ook al is er de laatste jaren naar gestreefd om bij de verdeling van het budget een groter aandeel der beschikbare middelen aan het woonhuisherstel toe te wijzen dan aan de grotere objecten.

3. Met het ontwerpen van een onderhoudssubsidieregeling is een begin gemaakt. Dat eerst de monumentale kerkgebouwen gediend zullen worden, is niet uit te leggen als keuze vóór de grootste kunstwerken en tegen de zojuist genoemde kleine monumenten. Immers, voor het onderhoud van die kerken is nog minder financiële draagkracht van particuliere zijde aanwezig dan voor woningen, doordat hun eigenaressen, de kerkelijke gemeenten en parochies in stads- en dorpskernen, thans doorgaans nog slechts een bescheiden of geen bestaan leiden.

Het activeren van de lagere overheden is een streven dat met behulp van de decentralisatiegedachte verder verwezenlijkt kan worden, maar dan zo, dat deze overheden een

doch het behoud van hetgeen daarvan in den bestaanden toestand is overgebleven en van de latere wijzigingen en toevoegingen, die oudheidkundige-, historische- of kunstwaarde bezitten.' *Grondbeginselen en voorschriften voor het behoud, de herstelling en de uitbreiding van oude bouwwerken.* (Leiden 1917, herdrukt in 1940)

Conclusie

Concluderend wordt voorts in hoofdstuk III gesteld:

'De Monumentenwet uit 1961 legt de bevoegdheden tot het verlenen van een vergunning tot wijziging van een beschermd monument in handen van de Minister. De beginse-

eigen en niet alle verantwoordelijkheid voor de monumenten in hun territorium te dragen krijgen en daartoe voldoende met deskundige mankracht en raadgevers uitgerust worden. Het toenemen van het aantal gemeentelijke monumentenverordeningen en provinciale monumenteninventarisaties is een gunstig symptoom. De gemeenten hebben betere gelegenheid en meer middelen tot waakzaamheid bij het beschermen en tegen het aantasten van monumenten dan de rijksoverheid, maar deze laatste blijft een specifieke algemene verantwoordelijkheid voor het beheer van het nationale erfgoed dragen en zal erop moeten toezien, dat de restauratiepraktijken aan een algemeen, voor het hele land geldend criterium voldoen.

4. Of er tot het verwijt, dat de Rijksdienst voor de Monumentenzorg 'bureaucratisch en dirigistisch' zou optreden bij de behandeling van restauratie- en verbouwingsplannen, aanleidingen bestaan, kan de Rijkscommissie niet in finesses beoordelen, maar wel is zij van mening, dat de enige juiste handelwijze van de Rijksdienst erin bestaat dat hij alle geestdrift en wensen van de eigenaars en alle inbreng en creativiteit van de restauratie-architecten kritisch tegemoet treedt, aanmoedigt dan wel indamt en in de rechte baan leidt.

5. De verwetenschappelijking van het restauratiewerk mag niet strijdig zijn met de vermaatschappelijking van het gebruik en van de beleving van de monumenten. Willen de bescherming en de restauratie het algemeen belang dienen waarvan in de Monumentenwet sprake is, en wil men het monument blijvend doen functioneren binnen de kaders van de hedendaagse cultuur, recreatie en andere maatschappelijke activiteiten, dan kan er geen sprake zijn van een restauratie slechts als product van technische en historische vakkundigheid en specialiteit. Deze zijn alleen middelen in dienst van een algemeen maatschappelijk doel dat veel meer omvat dan alleen de lust voor het oog van de meester en de kenner.

De gehechtheid

aan monumenten en de vraag om hun herstel kunnen spontaan in alle lagen van de maatschappij, al haar geledingen, gegroeid zijn. Waar de emotionele gebondenheid en beleving al aanwezig zijn, zullen zij echter vaak nog aan de verklarende formule, aan tekst en uitleg geholpen moeten worden. Een voortdurende voorlichting, een onophoudelijk 'regevend omschrijven' is geboden. Het is een al lang achterhaalde aantijging, dat de monumentenzorg een elitair karakter zou hebben, want zij is juist op een ogenblik in haar geschiedenis aanbeld, dat het maatschappelijk draagvlak zich ruim verbreedt en dat categorieën monumenten in de aandacht zijn gekomen die in herkomst en gebruik met alle geledingen van de maatschappij verbonden zijn. Juist de sociaal-culturele betekenis van de 'alledaagse' architectuur van wonen en werken als wezensbestanddeel van de stads- en dorpskernen en van het platteland wordt geheel erkend en in

de voortgaande monumenteninventarisatie en -bescherming volledig betrokken.

Het is onjuist te suggereren, dat de Rijksdienst over voorkeuren in de monumentenbescherming, restauraties en prioriteiten in het restauratieprogramma alleen en exclusief als in een familievennootschap onderhandelt met verenigingen en instellingen. Deze zijn slechts een deel van het geheel aan gesprekspartners.

6. Op het verwijt dat de Rijksdienst aanvragers van vergunningen ex artikel 14 en van subsidies te lang in het ongewisse laat, kan geantwoord worden, dat de administratie van de dienst binnenkort geautomatiseerd wordt, zodat te verwachten is dat ongewenste vertragingen niet meer zullen kunnen optreden.

Bij Oudezijds Voorburgwal 189 in de hoofdstad is er geen doorslaggevende reden om de aangebrachte lijstgevel bij de (komende?) restauratie niet te handhaven. (foto: C. P. Schaap)

SAMENVATTING VAN DE REACTIE OP DE KRITIEKENOTA DOOR DE BOND HEEMSCHUT

In de aanbiedingsbrief bij onze reactie aan de Staatssecretaris stelden wij, dat wij het zeker ook op onze weg vinden liggen een bijdrage te leveren aan deze discussie, omdat alleen in een voortdurende dialoog tussen bestuurlijke monumentenzorgers enerzijds en particuliere monumentenzorgers en betrokkenen anderzijds een zinvol monumentenbeleid gestalte kan krijgen.

Het spreekt vanzelf, dat onze reactie zich toespitst op het hoofdonderwerp van het stuk van de rijkscommissie, waarin de vraag op welke manier gerestaureerd dient te worden en welke theorie daarbij beoordelingscriteria moet verschaffen, centraal staat.

In het tweede gedeelte van onze reactie gin-

gen wij in op de manier waarop andere aspecten van de bestaande kritiek in de nota werden behandeld. We stelden daarbij, dat deze beantwoording niet geheel bevredigend is en dit ook niet kan zijn omdat het doel van de nota toch niet was alle critici met het beleid te verzoenen, maar veeleer in de vorm van een reactie op bestaande kritiek het standpunt van de 'officiële' monumentenzorg zo duidelijk mogelijk onder woorden te brengen.

Uitgangspunten bij de beoordeling van restauratieplannen

Alvorens op de concrete inhoud van de restauratietheorie in te gaan, gaven we eerlijk toe, dat onze reactie niet beschouwd moet worden als de verwoording van een éénduidige mening, maar meer als een synthese of grootste gemene deler van de opinies zoals die binnen de diverse geledingen van onze Bond leven. Wij zijn er overigens, mede door de nota van de rijkscommissie, nog meer dan voorheen van overtuigd geraakt dat ten aanzien van een materie als restauratietheorie, die altijd persoons- en tijdgebonden is gebleken, een zekere diversiteit van opvattingen onvermijdelijk is.

De omstandigheid dat de uitgangspunten voor de theorie van het restauratiebeleid reeds werden neergelegd in een publicatie van 1917 'Grondbeginselen en voorschriften voor het behoud, de herstelling en de uitbreiding van oude bouwwerken', van de hand van dr. J. Kalf, en dat sindsdien niettemin verschillende restauratie-'stijlen' zijn gehanteerd, duidt er op dat deze uitgangspunten nooit voldoende nauwkeurig gedefinieerd blijken te zijn geweest om duidelijkheid en daardoor een eenheid van restauratiebeleid te verkrijgen. Eén van de oorzaken hiervan is ongetwijfeld de voortdurende verandering of evolutie van het begrip 'historische waarde'.

Restaureren is iets anders dan constructief herstel

Bij het ook thans door de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg gehanteerde begrip van 'conserverend herstel' blijft, voor zover een restauratie verder moet gaan dan constructief herstel, de noodzaak bestaan van preciezer geformuleerde definities en richtlijnen. Zo is het een omissie in de nota van de rijkscommissie dat de begrippen herstel en restauratie niet gedefinieerd, noch onderscheiden worden.

Met name bijvoorbeeld is bij zeer bouwvallige monumenten niet duidelijk, of een restauratie, die bouwkundig alleen mogelijk is na afbraak en wederopbouw, door de rijkscommissie beschouwd wordt als verantwoord herstel met aanvullingen, of afgedaan als een afkeurenswaardige reconstructie. Ervan uitgaande dat restaureren een andere handeling is dan constructief herstel houdt dit immers ook het verwijderen, vervangen of veranderen van niet-karakteristieke onderdelen in.

Dit hoeft niet in tegenspraak te zijn met het afleesbaar houden van de specifieke historie van het betreffende gebouw, maar houdt wel in dat geconcludeerd kan worden dat bepaalde onderdelen (om overigens uiteenlopende redenen) niet in harmonie zijn met het karakter van het betrokken gebouw en dat er dus keuzen te maken zijn die de aanpak van de betreffende restauratie bepalen.

Aan deze drie factoren besteedden wij uit-

Bij de afweging van dergelijke keuzen spelen o.i. in ieder geval de volgende factoren een beslissende rol

- a. authenticiteit van materiaal en vorm*
- b. de individuele keuze van de opdrachtgever*
- c. de verhouding van het gebouw tot zijn omgeving.*

voerig aandacht tegen de achtergrond van de hierboven weergegeven door ons geconstateerde omissies in de nota. Onder meer merkten wij op onder *a*, dat *topmonumenten* een andere benadering vragen dan het overgrote deel van 'kleinere' monumenten. Wat betreft factor *b*, dat erkend moet worden, dat de particuliere wil tot restaureren, met de overwegingen waarop die wil gegrond is, ook – zij het één van de meest recente – een belangrijk feit is in de historie van het betreffende monument.

Onder factor *c* stelden wij, dat als de structuur van het stedenbouwkundig complex van grote en harmonische waarde is de onderdelen daarvan de relatieve gaafheid van het geheel dienen te onderstrepen reden waarom ingrijpende restauratie-maatregelen op zijn plaats kunnen zijn. Ook kan de afweging in deze context er wel eens toe leiden dat tot gehele reconstructie wordt overgegaan. Ten aanzien van het zo belangrijke onderwerp 'hoe moet gerestaureerd worden' merkten wij concluderend op dat de nota nogal leerstellig is in die zin, dat gesuggereerd wordt dat het begrip 'historische waarde' objectief is omschreven en voor ieder en te allen tijde geldig en dat daarmee discussie (uit)gesloten zou zijn.

Daarom verdient het aanbeveling enerzijds het belang van de historische waarde van een monument (per onderdeel) zo concreet mogelijk vast te leggen en anderzijds de beslissingsverantwoordelijkheden te spreiden en te verleggen, zodat de eigenaar/opdrachtgevers, en de (gedecentraliseerde) overheid gedeelde verantwoordelijkheid dragen voor een gekozen aanpak bij een restauratie.

De praktijk van de monumentenzorg

Wij besloten tevens van de gelegenheid gebruik te maken om enige kritische opmerkingen te plaatsen ten aanzien van ons bekende bestaande organisatorische en beleidsmatige knelpunten.

Het viel, zoals reeds gezegd, buiten de opzet van de nota van de rijkscommissie om het

gehele beleidsterrein van de monumentenzorg in haar beschouwingen te betrekken. Wij konden het echter niet nalaten te stellen, dat zelfs als volledige overeenstemming bereikt kan worden over de uitgangspunten die bij het restaureren dienen te worden gerespecteerd, dit nog geen waarborg inhoudt voor het probleemloos functioneren daarvan in de praktijk. Zo getuigt bijvoorbeeld het antwoord van de rijkscommissie dat automatisering een oplossing zal zijn voor de terecht kritiek dat aanvragers van vergunningen en subsidies vaak te lang in onzekerheid verkeren van weinig inzicht in de werkelijke problemen die bij de beoordeling van dergelijke aanvragen meespelen.

Het tweede gedeelte van onze reactie is dan ook meer een (eerste) reactie op het zg. rapport- Van de Bunt 'Onderzoek Monumentenbeleid', dat in de loop van 1981 gereed kwam en in opdracht van het Ministerie van C.R.M. werd uitgevoerd. Het feit dat in de nota niet vermeld wordt dat een zodanig onderzoek reeds aangevangen was op het tijdstip van het opstellen ervan is overigens voor niet direct betrokken 'buitenstaanders' verwarrend.

Verschillende concrete knelpunten bij de voortgang van restauratieplannen, de overlegstructuur; de financiën (waaronder subsidie) en ten aanzien van de gebruikseisen kwamen in onze reactie aan de orde. Zo stelden we ten aanzien van de *werkwijze* van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg:

'De kritiek dat de werkwijze van de Rijksdienst 'bureaucratisch en dirigistisch' is, wordt in de nota niet weerlegd. Daar echter 'in het veld' de indruk bestaat dat 'Monumentenzorg' te doctrinerend en centralistisch optreedt, dient dit aanleiding te zijn te bezien welke knelpunten kunnen worden gesignaleerd en vervolgens welke verbeteringen kunnen worden aangebracht. Op zich beschouwd behoeft centralistisch beleid op een terrein als de monumentenzorg, waar zeer specialistische kennis vereist is, niet negatief beoordeeld te worden. Integendeel, hoe meer het restaureren wetenschappelijk wordt benaderd, hoe meer dit bij uitstek de taak van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg zal worden deze wetenschap te onderbouwen. De vruchten daarvan dienen dan ook theoretisch en technisch betrouwbaar te zijn. De ervaring echter is helaas dat een kritische houding jegens 'de Dienst' wel eens gerechtvaardigd blijkt. Alleen al erkenning daarvan zou tot een soepeler overlegsituatie kunnen leiden.

Hoewel door de gecentraliseerde organisatie eenheid van beleid wordt voorgestaan en het principe conserverend herstel wordt gehanteerd, kan het geen verwondering wekken dat een ieder die voltooide of in gang zijnde restauraties gadeslaat eraan twijfelt of voor het hele land en in verschillende situaties hetzelfde uitgangspunt in de restauratiepraktijk wordt gehanteerd. Bij de restauratie van de paleizen 't Loo en Noordeinde bijvoorbeeld, die weliswaar buiten de 'verantwoordelijkheid' van de Rijksdienst vallen, zijn de aspecten 'conserverend herstel' en 'kostenbewaking' sterk afwijkend van het in de nota

gestelde. Genoemde restauraties, die streven naar het terugbrengen van 'oude luister' en daarmee het belang van 'jongere' (maar ook historisch belangrijke) luister ontkennen, krijgen veel aandacht met name in de pers, en zullen door velen als ideaal-voorbeeld ter navolging worden gezien. De concessies die de Rijksdienst doet om niet de 'impopulaire bouwpolitie' te zijn, brengt ons tot de constatering dat eenheid van beleid niet hetzelfde blijkt als eenheid in uitvoering.

Onder het punt *overleg* merkten wij op:

'Een restauratie is meestentijds een ingrijpende onderneming en wordt derhalve, zo moeten wij aannemen, slechts aangevat met het oogmerk de schoonheid van het monument veilig te stellen.

De toewijding van alle partners in het restauratiewerk dient derhalve op opbouwende wijze benaderd en niet bij voorbaat kritisch tegemoet te worden getreden. De plaatselijke monumentendiensten die de plannen mee voorbereiden dienen hierbij door de Rijksdienst als gelijkwaardige gesprekspartners beschouwd te worden.'

Nabeschouwing

Aan onze reactie voegden wij de hier volgende nabeschouwing toe: Zoals ook in de verschillende in de nota behandelde kritieken tot uiting komt, valt er een spanningsveld te constateren tussen de meer theoretische-, en bureaucratische-, benadering zoals voorgestaan door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de eisen van de praktijk waarmee opdrachtgevers en architecten geconfronteerd worden. De theoretisch (kunst)historische benadering waarbij terecht wordt uitgegaan van materiaal en vormbehoud kan in tegenspraak zijn met (ingrijpende) restauratie, en vraagt vaak uitvoerige en tijdens het restauratieproces voortdurende afweging.

Mede daardoor kan vaak niet snel (genoeg) gereageerd worden op de eisen die de praktijk van de restauratievoortgang voor en tijdens de restauratie stelt. Hoewel wij ons ervan bewust zijn, dat deze spanning er altijd wel zal blijven en aan het restaureren inherent is, menen wij toch zoals wij hierboven toelichten, dat er verbeteringen mogelijk zijn.

Tenslotte enige door ons genoemde punten nog eens samengevat:

a. Het vastleggen van de restauratietheorie in een aantal uitgangspunten en het bekend laten zijn van deze uitgangspunten door publicaties op ruime schaal naar belanghebbers/eigenaren is een voorwaarde voor het goed functioneren van de restauratiepraktijk.

b. Het inzichtelijk maken van de 'historische waarde' van de betrokken objecten door het vastleggen van waardevolle onderdelen van het interieur en exterieur is een onmisbaar onderdeel van het noodzakelijke vooronderzoek.

c. De overlegsituatie bij restauraties met name naar de eigenaars toe, dient verbeterd te worden waarbij de uitgangspunten zoveel mogelijk vooraf vastgelegd dienen te zijn.

J. B.-R.